

Naumann János Fridrik 1835-ben Magyarföldön.

Emléklap az 1910. évben Berlinben összeült V. nemzetközi ornithologiai Congressusnak ajánlva.

Az emberi élet egyik leghatalmasabb kormányzója, a jelen esetben a *jóságos* véletlen úgy akarta, hogy majdnem közvetlenül a Berlinben 1910 május havában összeülő nemzetközi ornithologiai Congressus megnyitása előtt a Magyar Királyi Ornithologiai Központ tulajdonába jusson egy NAUMANN JÁNOS FRIGYES kezétől származó reliquia, a „Falco clanga = nagy békászó sas“-nak az egykori „Pest“-en 1835-ben festett, — azon időben — művészi és ornithologiailag kitűnő képe. Az ajándék DR. MADARÁSZ GYULA, messze földön ismert magyar ornithologustól ered, a kire az eredeti képet a Magyar Nemzeti Múzeum egykori igazgató öre: FRIVALDSZKY JÁNOS (FRIVALDSZKY IMRE öccse, mindketten entomologusok) hagyta. Az utóbb említett FRIVALDSZKY IMRE (szül. 1799) NAUMANN magyarországi látogatása idején PETÉNYI JÁNOS SALAMON ornithologussal együtt, a ki benső és bizalmas levelezésben állott NAUMANN-nal, a Magyar Nemzeti Múzeum állattári osztályánál volt alkalmazva.

FRIVALDSZKY JÁNOS, a ki NAUMANN itt tartózkodása idejében alig volt 13 éves, később szintén a Nemzeti Múzeumhoz került, még pedig mint entomologus, rokonának, az idősebb FRIVALDSZKY IMRÉNEK helyére. Minthogy az utóbbi volt az, a ki NAUMANN-nal és PETÉNYI-vel érintkezett, és a „Falco clanga“ legutóbb az ifjabb FRIVALDSZKY kezei között volt, valószínű, hogy a képet NAUMANN az állattári osztálynak, vagy az örök egyikének ajándékozta, hogy azután kézről kézre járva napjainkig maradjon meg, a mikor végre a Magyar Királyi Ornithologiai Központban talált állandó helyet.

NAUMANN ismert, hozzáférhető irataiban semmi vonatkozás sincs e sasra, a melynek képét pedig NAUMANN sajátkezűleg a következőképpen szignálta: „ad viv. pinx. Pest 21. Sept. 35.“, a miből tehát következik,

Johann Friedrich Naumann in Ungarn i. J. 1835.

Gedenkblatt, dem im Jahre 1910 in Berlin tagenden V. Internationalen Ornithologen-Kongress gewidmet.

Einer der grössten Lenker im menschlichen Leben, diesmal der *gütige* Zufall, wollte es, dass zum Teil knapp vor dem in Berlin im Monat Mai 1910 zusammentretenden internationalen Kongress der Ornithologen u. a. eine von JOHANN FRIEDRICH NAUMANN'S Hand stammende Reliquie, die im ehemaligen „Pest“ i. J. 1835 entstandene, für jene Zeit — das Jahr 1835 — künstlerisch und ornithologisch vortreffliche Abbildung des „Falco clanga = Grosser Schreiadler“ in den Besitz der Kgl. Ungarischen Ornithologischen Centrale übergang. Die Schenkung stammt von dem weitbekannten ungarischen Ornithologen, DR. JULIUS VON MADARÁSZ, dem die Original-Abbildung vom ehemaligen dirigierenden Kustos des ungarischen National-Museums, JOHANN VON FRIVALDSZKY (dem Neffen EMERICH VON FRIVALDSZKY'S, beide Entomologen) überlassen wurde. Der letztere, E. VON FRIVALDSZKY, geb. 1799, war zur Zeit, als NAUMANN Ungarn besuchte, mit JOHANN SALOMON VON PETÉNYI, dem Ornithologen, der mit NAUMANN im innigsten Briefverkehr stand, an der zoologischen Abteilung des ungarischen National-Museums angestellt.

JOHANN VON FRIVALDSZKY war zur Zeit des Aufenthaltes NAUMANN'S kaum 13 Jahre alt, kam aber später ebenfalls ans National-Museum, u. zw. als Entomologe an die Stelle seines Verwandten, des älteren EMERICH VON FRIVALDSZKY. Da es letzterer war, der mit NAUMANN und v. PETÉNYI verkehrte und die Abbildung des „Falco clanga“ zuletzt in Händen des jüngeren FRIVALDSZKY war, so ist es wahrscheinlich, dass die Abbildung von NAUMANN der zoologischen Abteilung oder einem der Kustoden zukam und sich dann, von Hand zu Hand gehend, bis heute erhalten hat, wo sie endlich in der Kgl. Ungarischen Ornithologischen Centrale eine bleibende Stätte fand.

NAUMANN'S zugängliche Schriften enthalten keine Andeutung über diesen Adler, dessen Abbildung von NAUMANN'S Hand wie folgt signiert ist: „ad viv. pinx. Pest 21. Sept. 35“, woraus folgt, dass der grosse deutsche Orni-

hogy a madár elevenen állott a nagy német ornithologus előtt. A szignatúra fotográfiailag nem volt sokszorosítható, mert a papiros nagyon megbarnult, az írás erősen elhalványult; de azért még mindig olvasható. Az írás, valószínűleg hollótollból eredve, nagyon kicsiny és finom vonású; a papiros érdes; mindezek a körülmények útjában állottak bármilyen reproductio készítésének; a vonások azonban pontosan megegyeznek azokkal, a melyeket NAUMANN rézkarczai alatt használt.

A karakteristikus vonásokban a madár felfogása és ábrázolása igazi „Naumann kép“, a mit a NAUMANN nagy művéhez DR. BLASIUS J. H., DR. BALDAMUS EDE és DR. STURM FR áltai pótlékul kiadott „Nachträge, Zusätze und Verbesserungen“ XIII. rész 1860. 346. táblájának rézmetszetével való összehasonlítás döntően bizonyít. Ez az utóbbi tábla 11 évvel ifjabb vagyis későbbi — 1846 — a mellékelt adott reliquiánál — 1835 —; a testtartásban jelentékeny haladást is mutat. Különösen jellemző a láb a karmokkal, a mely mindkét képen teljesen egyező.

A reliquiával egyidejűleg került a Magyar Királyi Ornithologiai Központ tulajdonába SCHENK JAKAB adjunktus közvetítésével, ENDREY ELEMÉR tulajdonából a magyar nyelven kiadott „Hasznos Multságok“ (a hazai és külföldi tudósításokhoz) 1835 október 7-iki, 29-ik számának 230., 231. oldala, a melyen SCHNELL KÁROLY, PETÉNYI egyik adeptusa, tudósítást közöl NAUMANN magyarországi tartózkodásáról, a mely tudósításban intimebb vonások is találhatóak és teljesen megérdemlik, hogy szélesebb körben is elterjedjenek.

És végezetül még egy adat járult e vázlat-hoz, mint pótlás. CHERNELHÁZI CHERNEL ISTVÁN buzgó ornithologus barátunk a Magyar Királyi Ornithologiai Központnak ajándékozta nemes FÖLDVÁRI ÉS BERNÁTFALVAI FÖLDVÁRY MIKLÓS, NAUMANN vendéglátója arcképének reproductióját, a kiről NAUMANN az „Ornithologische Reise nach und durch Ungarn“ czimű útleírásának („Archiv für Naturgeschichte. In Verbindung mit mehreren Gelehrten herausgegeben von DR. AR. FR. AUG. WIEGMANN III. 1. mit zehn Kupfer-

thologe den lebenden Vogel vor sich hatte. Die Signatur konnte photographisch nicht gefasst werden, weil das Papier stark nachgebräunt, die Schrift stark abgeblasst, aber doch noch leserlich ist. Die Schrift ist, wahrscheinlich mit einer Rabenfeder geschrieben, sehr klein und fein, das Papier ist rauh, lauter Umstände, die einer irgendwie deutlichen Reproduktion im Wege standen; die Schriftzüge entsprechen aber genau jenen, die NAUMANN unter seinen Kupfern angebracht hat.

In den charakteristischen Zügen ist Auffassung und Wiedergabe des Vogels „ganz Naumann“, was ein Vergleich mit dem Kupfer in den „Nachträgen, Zusätzen und Verbesserungen“ zu NAUMANN'S grossem Werk, herausgegeben von DR. J. H. BLASIUS, DR. EDUARD BALDAMUS und DR. FR. STURM, XIII. Teil 1860. Taf. 346, schlagend beweist. Diese letztere Tafel ist um 11 Jahre jünger — 1846 — als die hier gegebene Reliquie von 1835 und zeigt in der Haltung bedeutenden Fortschritt. Besonders charakteristisch ist der Fuss mit den Krallen, der an beiden Abbildungen ganz gleich ist.

Gleichzeitig mit der Reliquie gelangte die Kgl. U. O. C. durch Vermittlung des kön. Adjunkten JAKOB SCHENK auch in den Besitz des kleinen, aus dem Eigentume ELEMÉR VON ENDREY stammenden, in ungarischer Sprache herausgegebenen Blättchens „Hasznos Multságok“ usw. „Nützliche Unterhaltungen (zu den in- und ausländischen Berichten) vom 7. Oktober 1835 Nr. 29“ Seite 230, 231, worin KARL SCHNELL, ein Adept PETÉNYIS, einen Bericht über den Aufenthalt NAUMANN'S in Ungarn veröffentlicht, der auch intimere Züge enthält und es voll verdient, auch weiteren Kreisen vermittelt zu werden.

Und noch ein anderer Beitrag kam als willkommene Ergänzung dieses Gedenkblattes hinzu. Unser Freund STEPHAN CHERNEL VON CHERNELHÁZA, der eifrige Ornithologe, schenkte der K. U. O. C. eine Reproduktion des Porträts des ungarischen Edelmannes NIKOLAUS VON FÖLDVÁRY DE FÖLDVÁR ET BERNÁTFALVA, des Gastfreundes NAUMANN'S, dessen dieser in seiner Beschreibung „Ornithologische Reise nach und durch Ungarn“ (erschieden im „Archiv für Naturgeschichte. In Verbindung mit mehreren Gelehrten herausgegeben von DR. AR. FR. AUG. WIEGMANN, III. 1. mit zehn Kupfer-

tafeln. Berlin 1837.“ 69—110. lapjain) 70-ik oldalán megemlékezik.

SCHNELL tudósítása és FÖLDVÁRY-nak művészi kézből eredő képe, mely a magyar nemest csillogó nemzeti díszben, oldalán kurucz karddal ábrázolja és sajátos ellentétben áll avval, a mit rövid életének — (szül. 1802., megh. 1837. — története mond, mindez együttvéve karakteristikus adat a magyar kulturtörténetéhez.

FÖLDVÁRY MIKLÓS belső, nemes hajlandóságából bámulója volt a természetnek; PETÉNYI SALAMON által különösen az ornithológiára buzdítva, madárgyűjteményt szerzett össze — főként Pest vármegye területéről —; minden természetvizsgálónak bőkezű Maecenása és oltalmazója volt, így NAUMANN-nak is, a kit vendégszeretettel karolt fel és vezetett.

Gyűjteménye halála után ISTVÁN magyar királyi herceg és osztrák főhercegnek, a későbbi magyar palatinusnak közvetítésével a Magyar Nemzeti Muzeumba került, mint első gyarapítás.

Hogy a kulturális téren a XIX. század első felében fakadásnak indult rügy miért nem érte el teljes virágzását, annak szomorú története van, a mely nem illik az V. nemzetközi ornithologiai Congressus ünnepi hangulatába, a melyet ezért a mai napra mellőzök is.

Most pedig következik:

I. A „Hasznos multságok“ kevéssé kibővített faksimiléje, SCHNELL tudósításával.

II. Annak német fordítása.

III. A NAUMANN-féle nagy békászó sas képének reproductiója.

IV. FÖLDVÁRY MIKLÓS arcsképe.

Budapest, 1910 május havában.

HERMAN OTTÓ.

tafeln. Berlin 1837.“ 69—100.) auf S. 70 gedenkt.

SCHNELLS Bericht und v. FÖLDVÁRYS von Künstlerhand stammendes Bildnis, welches den ungarischen Edelmann in glänzender nationaler Gala, mit dem Kuruzensäbel an der Seite darstellt und seltsam mit dem kontrastiert, was uns die Geschichte seines kurzen Lebens — geb. 1802, gest. 1837 — von ihm erzählt, dies alles zusammen liefert einen charakteristischen Beitrag zur Kulturgeschichte des ungarischen Stammes.

NIKOLAUS VON FÖLDVÁRY war aus innerer, edler Neigung ein Bewunderer der Natur, durch SALOMON VON PETÉNYI besonders für die Ornithologie begeistert, legte er eine Sammlung der Vögel, besonders des Pester Komitates an und war Mäcen und Beschützer eines jeden Naturforschers, so auch NAUMANNS, den er gastfreundlich aufnahm und führte.

Die Sammlung, die er anlegte, gelangte nach seinem Tode durch Vermittlung des kön. ungarischen Prinzen und österreichischen Erzherzogs STEPHAN, des späteren Palatinus von Ungarn, an das ungarische National-Museum, als erste Bereicherung desselben.

Warum der schöne Anlauf auf kulturellem Gebiet in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts nicht zur Blüte führte, das ist eine traurige Geschichte, welche nicht in die Feststimmung des V. internationalen Ornithologenkongresses passt, die also heute auf sich beruhen möge.

Es folgt nun:

I. Das wenig verkleinerte Faksimile der ungarischen Zeitschrift mit der Schilderung SCHNELLS.

II. Die deutsche Übersetzung derselben.

III. Die Reproduktion des grossen Schreiadlers von NAUMANN'S Hand.

IV. Das Porträt NIKOLAUS VON FÖLDVÁRYS.

Budapest, im Mai 1910.

OTTO HERMAN.

H a s z n o s

M u l a t s á g o k .

(A Hazai 's Külföldi Tudósításokhoz.)

1835.

29. szám.

October 7dikén.

(230)

Naumann híres természetbúvár' Pesten létele.

Városunk szerencsés hosszabb idő óta Naumann János Fridrik urat itt látni, ki, mint leghíresebb ornithologus, majd az egész művelt világ előtt ismeretes. Ó Augustus 20kán érkezett ide Pestre, Neubert szászországi gyógyszeráros úrral együtt. Nem sokára megérkezte után a' Pesthez közel fekvő falura Péterire kiment, hogy a' természet', minden szép tudomány' és művészet kedvelőjét 's elmozdítóját Bernáthfalvi Földváry Miklós táblabíró urat, kivel már az előtt régen levelezési barátságban élt, meglátogassa, 's annak szép és számos hazai kitömött madarainak gyűjteményét megzemlélhesse. Örvendetes és igen óhajtott nap volt azon férfiút házában magyar barátsággal megvendégelni, ki szeretetét régen megnyerte, mind a' természet tárgyában kiadott munkái, mind pedig a' felülmúlhatatlan remek, ön kezével metszett minden németországi madarak' rajzolatí által. Ide érkezésének második napja tudományos vadászatra rendeltetett, és valóban Naumann, Neubert, Petényi, és Friváldsky urak Földváry úr' és többek' társaságában Tápio Györgyére utaztak, délután Tápio Sz. Mártonig jöttek vadászva. Innét ismét vissza Pestre térvén, Naumann úr Neubert úrral és Petényi fíradhatlan természet búvárunkal a' Bánáton keresztül Belgrádba utaztak. Onnét Naumann úr szerencsésen vissza érkezvén, az óta majd szünet nélkül, Petényi úr' társaságában nemzeti muzeumunk némely híresebb kitömött madarai lefestésével 's leírásával foglalatokodik. Csudálni lehet ennek a' maga nemében ritka férfiúnak a' madarak' lefestésében különös ügyességét és pontosságát, melly szerint a' természetet híven utánozza. Fíradhatatlanul dolgozik ó munkáján, mellynek nagyobb részét már világ eleibe bocsátotta, és a' melly által minden ahoz értő' legnagyobb hálaadását megnyerte, magát pedig halhatatlanná tette.

Némelyek feleslegesnek fogják tartani ezen férfúra különösen való figyelmeztetésemet; de más szempontból vévén-fel a' dolgot, azt igen érdekesnek lá-

(231)

tom. Ezen tudós nálunk tett észrevételei siker nélkül nem maradhatnak; mert 150 's több mértföldnyi útát hijában nem tett, annál fogva lehet reményleni, hogy mások is példáját követendik, és országunk' fővárosát 's annak nevezetesebb tájékit meglátogatni el nem mulasztják. De más haszon, a' melly illy férfiak' látogatásaikból és összejöveteleikből reánk árad az, hogy köztünk a' tudományok, kiváltképen a' természeti tudományok, mellyeket nálunk legelhagyattatábbaknak lehet nézni, jobb lábra kapnak; mert sokan, kik ez előtt olly dolgok iránt, mellyekkel körül vannak véve, és a' mellyeknek tudása legnagyobb hasznukra, elmulasztása kárukra szolgál (a' természeti tudományokat értem) az által felsekerentetve, azokat művelni és gyakorolni kezdik. — Rövid az élet! milly sok és töretlen utakön kell járnunk, hogy némely tudományok' ágaiban némünémüképen sikert láthassunk és czélunkat érhessük: mi lehet illy környüállásban kívánatosabb, mint olly férfiakkal való összejöveteleünk, kik mindenütt világosságot terjesztenek, mi hasznosabb vizsgálódásaink' folytatására, mint gondolatink' viszonos felcseréltetése. Így tehát a' jelesebb férfiak' összejöveteleivel nemcsak azoknak személyüket ismerjük-meg, hanem egyszersmind a' tudományokat és azoknak megszerzésére a' rövidebb útát. Milly sokban szükkölködik országunk' literaturai pályája, azt látjuk egy tekintettel, ha Németországnak számos tudós társaságait 's egyesületeit nézzük, mellyek által, hogy a' tudományok közérdeket ne nyerjenek, lehetetlen. De nem csak egyes személyekre háromlik haszon, hanem a' közönségre is az által, hogy mindenféle észrevételekkel, a' mellyek tudós és tapasztalt emberek által tétetnek, a' hiányok lassan lassan kipótoltatnak; városunk 's országunk is az által híresedik, 's nem maradand örökké „terra incognita“ mellynek eddig, fájdalom! kétföldön tartatott.

Közli Schnell Károly.

Übersetzung des Artikels von KARL SCHNELL, der im „Hasznos Mulatságok“ (a hazai és külföldi tudósításokhoz) — zu deutsch: „Nützliche Unterhaltungen. Zu den in- und ausländischen Berichten“ vom 7. Oktober 1835 Nr. 29, S. 230—231 erschienen ist.

Aufenthalt des berühmten Naturforschers Naumann in Pest.

Unsere Stadt ist so glücklich, seit längerer Zeit Herrn JOHANN FRIEDRICH NAUMANN hier zu sehen, der als berühmtester Ornithologe beinahe in der ganzen gebildeten Welt bekannt ist. Er kam, begleitet vom sächsischen Apotheker NEUBERT — Leipzig — am 20. August in Pest an. Bald darauf begab er sich nach dem Dorfe Péteri zum Besuche des für Wissenschaft, Kunst, Natur und alles Schöne begeisterten Förderers, Tafelrichter NIKOLAUS FÖLDVÁRY VON BERNÁTFALVA, mit dem er schon seit langem brieflich verkehrte, damit er dessen reiche Sammlung vaterländischer Vögel kennen lerne. Es war ein freudvoller, schon längst ersehnter Tag, den Mann im eigenen Hause als Gast zu besitzen, der seine Liebe schon längst besass, sowohl infolge seiner herausgegebenen naturhistorischen Werke, als auch durch die eigenhändig gezeichneten und gestochenen prachtvollen Bilder aller Vögel Deutschlands. Der nächste Tag nach seiner Ankunft wurde einer wissenschaftlichen Jagd gewidmet und reiste die Herren NAUMANN, NEUBERT, PETÉNYI, FRIVALDSZKY, Herr von FÖLDVÁRY und viele andere nach Tápió-Györgye und kamen nachmittags jagend bis Tápió-Szent-Márton. Nach Pest zurückgelangt, reiste Herr NAUMANN mit Herrn NEUBERT und in Begleitung unseres unermüdlichen Naturforschers von PETÉNYI durch das Banat nach Belgrad. Von dort glücklich zurückgekehrt, widmete sich Herr NAUMANN beinahe ohne Unterbrechung in Gesellschaft des Herrn PETÉNYI, der Abbildung und Beschreibung der berühmteren ausgestopften Vögel unseres Museums. Man muss die besondere Geschicklichkeit und Pünktlichkeit in der Abbildung der Vögel des seltenen Mannes bewundern, wie er die Natur pünktlich nachahmt. Er arbeitet unermüdlich an seinem Werke, dessen grösseren Teil er schon der Welt vorlegte, wodurch er sich den Dank aller Fachgenossen erwarb und sich selbst unsterblich machte.

Manche werden es überflüssig finden, die Aufmerksamkeit auf diesen Mann zu lenken. Von einem anderen Gesichtspunkt betrachtet, finde ich es aber

als sehr interessant. Die Bemerkungen des Gelehrten können bei uns nicht ohne Erfolg bleiben; denn er wird einen Weg von 150 und mehr Meilen nicht umsonst getan haben und es kann gehofft werden, dass sein Beispiel auch von anderen befolgt werden wird, damit sie unsere Landes-Hauptstadt und die merkwürdigen Gegenden besuchen und kennen lernen. Ein anderer Nutzen, der aus den Besuchen und Zusammenkünften solcher Männer folgt, ist der, dass bei uns die Wissenszweige und besonders die Naturgeschichte, welche bei uns als am meisten vernachlässigt betrachtet werden kann, erstarken werden; denn viele, die vordem für Dinge, die sie umgeben und deren Kenntnis ihnen zum Nutzen, die Unkenntnis zum Schaden gereicht (wir meinen die Naturgeschichte) werden angeeifert, sich mit diesen zu befassen, dieselben zu pflegen. Das Leben ist kurz! Wie viele ungebahnte Wege müssen wir beschreiten, damit wir in manchen Wissenszweigen einigen Erfolg erringen, ans Ziel gelangen können: was kann unter solchen Umständen erwünschter sein, als die Berührung mit solchen Männern, die überall Licht verbreiten, was nützlicher für den Fortgang unserer Untersuchungen sein kann, als der gegenseitige Austausch unserer Gedanken. Die Zusammenkunft mit ausgezeichneteren Männern bedeutet somit nicht nur die Erweiterung der Bekanntschaft, sondern auch den kürzeren Weg zur Erwerbung der Kenntnisse. Wie gross der Mangel an Literatur in unserem Lande ist, darüber belehrt ein Blick auf die vielen gelehrten Gesellschaften und Vereinigungen Deutschlands, welche es unmöglich machen, dass die Wissenschaft nicht ein allgemeines Interesse bilde. — Aber nicht nur einzelne ziehen hieraus Nutzen, sondern dieser kommt auch der Allgemeinheit zu statten u. zw.: durch die Bemerkungen, welche von gelehrten und erfahrenen Männern kommen, wodurch die Lücken ausgefüllt werden; unsere Stadt, unser Land wird dadurch bekannt und verbleibt nicht für ewig eine „terra incognita“, für welche sie bis jetzt — leider! — im Ausland gehalten wurde.

Mitgeteilt von KARL SCHNELL.*